

*Ljubo Jurčić**

HRVATSKO GOSPODARSTVO – STANJE I PERSPEKTIVE¹

1. Uvod

Prva velika globalna financijska i gospodarska kriza koja je nakon Drugog svjetskog rata pogodila svijet ujedno je i prilika da se testiraju ekonomske teorije i politike. Ova kriza se nije morala dogoditi. Neki kažu da se nije mogla predvidjeti. To su uglavnom zagovornici neoliberalističkog političko ekonomskog sustava koji je i proizveo krizu. Međutim, mnogi drugi, koji zagovaraju državu blagostanja, solidarnost, socijalnu pravdu i ravnomjerniju raspodjelu dohotka neprestano su ukazivali na nedostatke neoliberalističkog sustava i u njemu ugrađene izvore krize. Sadašnja kriza je rezultat ljudskog ponašanja, prije svega pohlepe, neznanja i izbora politike. Politički i gospodarski sustav koji kao cilj ima samo profit pojedinaca, a ne i bogatstvo društva vodi ka društvenim krizama i neodrživom gospodarskom rastu.

Sadašnja kriza je također i rezultat načina na koji se vodi ili odvija proces globalizacije. Sadašnji proces globalizacije ima za cilj stvaranje jedinstvenih vjera, kultura, proizvoda, jedinstvenog političkog sustava i pretvaranja cijele zemaljske kugle u jedinstven ekonomski, kulturni i politički prostor, ne vodeći računa da se svijet održava na raznolikosti svega prije navedenog. U različitim kulturama, različitim društvima i gospodarstvima ne mogu iste politike biti jednako efikasne.

Ova je kriza ujedno i kriza neoliberalističkog sustava koji u prvi plan stavlja profit, ekonomsku efikasnost i zaštitu kapitala zapostavljajući solidarnost i soci-

* Ljubo Jurčić, profesor na Ekonomskom fakulteta u Zagrebu i Predsjednik Hrvatskog društva ekonomista

¹ Ovaj rad je dio uvodnog izlaganja na 19. Tradicionalnom savjetovanju Hrvatskog društva ekonomista, Opatija 09.11. 2011 - 11. 11. 2011.

jalnu pravdu kao temelj ravnoteže društva i njegove održivosti i razvitka. U neoliberalizmu državi je oduzeta uloga regulatora tržišnih nesavršenosti, negativnih eksternalija i neravnomjerne raspodjele nacionalnog dohotka i bogatstva. Tržište je prihvaćeno kao jedini i savršeni regulator društvenih i ekonomskih odnosa.

Iako je kriza globalna ona ima i svoje „lokalne“ specifičnosti. Uz neke opće poveznice koje čine krizu svjetskom i globalnom svatko ima svoju vlastitu krizu i vlastite izvore krize. Okidač sadašnje krize nalazi se u Americi, međutim Amerika, Europa i Azija imaju i vlastite krize kao posljedice vlastitih politika.

Ista je situacija i sa Hrvatskom. Mali je utjecaj svjetske krize na hrvatsku krizu. Hrvatska se i prije svjetske krize puno zadužila i počela se deindustrijalizirati. Radni kontingent je već odavna ispod 55%, nezaposlenost iznad 10%, a uvoz puno veći od izvoza, itd.

Sadašnja kriza je i kriza političkog, ekonomskog i financijskog sustava koji je uspostavljen nakon Drugog svjetskog rata u potpuno drugačijim političkim, ekonomskim i financijskim odnosima. Sada su se ti odnosi promijenili i vrše prirodan pritisak na promjenu sustava.

Prema mnogim pokazateljima suočeni smo i s krizom industrijskog društva i nastankom novog društva koje vrši pritisak na promjenu gospodarske i društvene strukture.

Ova je kriza puno složenija od krize tridesetih godina prošlog stoljeća i za njezino rješavanje potrebne su puno složenije mjere od onih koje sada vlade pojedinih država i međunarodne institucije poduzimaju za njezino rješavanje. Takve mjere mogu biti uspješne samo ako su početak procesa stvaranja novog sustava koji uvažava sve promjene koje su se dogodile u različitim dijelovima društvenog i gospodarskog života u proteklom stoljeću, ali i sve specifičnosti koje pojedini dijelovi zemaljske kugle imaju.

Ključne riječi: *globalna kriza, neoliberalizam, država blagostanja.*

2. Globalna ekonomsko politička kriza

Velike krize nastaju zbog nedostatka resursa, energije, zbog prirodnih katastrofa i nejednakosti u društvu. Ova se kriza nije trebala dogoditi. Tehnološki napredak XX. stoljeća omogućio je efikasnu proizvodnju mnogih roba i usluga. Proizvodni resursi zbog tehnološkog napretka nisu ograničenje razvoju. Energije ima dovoljno i svakodnevno se radi na novim izvorima koji stvaraju uvjete za dugoročnu održivost života na zemaljskoj kugli. Ponuda neprekidno raste i oskudnost se smanjuje. Potrošači mogu na sve većem nivou zadovoljavati svoje potrebe

i želje. Nije se dogodila prirodna katastrofa širih razmjera. Ovu krizu je proizveo čovjek neracionalnim i sebičnim ponašanjem. Kriza je nastala kao rezultat velike pohlepe i nejednakosti u društvu.

Sadašnja financijska kriza nastala je nakon dugog razdoblja (2002. – 2007.) brzog kreditnog rasta, malih premija za rizik, velike likvidnosti, rasta cijena imovine i „napuhavanja“ cijena nekretnina. Visoke stope globalnog gospodarskog rasta od 2002. (nakon dot.com krize) do 2007. godine nije sukladno pratilo povećanje i plaća. U ovom razdoblju plaće su stagnerale, smanjivao se njihov udio u nacionalnom dohotku. Plaće nisu stagnerale samo u zemljama u razvoju nego i u Americi. To je povećavalo nesigurnost i nejednakost na globalnom i regionalnim tržištima rada.

Ovoj globalnoj krizi također je prethodilo šokovito povećanje cijena hrane i energije u 2007. i prvog polovici 2008. što je mnogim zemljama pogoršalo situaciju u javnim financijama i na tekućem računu bilance plaćanja i preko 10 milijuna ljudi u zemljama u razvoju gurnulo u siromaštvo. Zbog različitog nivoa razvoja i različitih struktura gospodarstva, potrošnje i globaliziranosti, ovo veliko povećanje cijena hrane i nafte imalo je veći utjecaj na povećanje siromaštva u manje razvijenim zemljama, nego gospodarska kriza iz 2008-2009. Sve skuplji uvoz hrane povećao je deficite i zaduženost mnogih zemalja².

Od 1970. do 2008. u svijetu su registrirane 124 bankarske krize, 208 tečajnih kriza, 63 dužničke krize, 42 dvostruke i 10 trostrukih kriza³. Charles Kindleberger navodi da se od 1725. godine do danas, financijske krize događaju u gospodarstvima zapadnih kapitalističkih ekonomija u prosjeku svakih osam i pol godina.⁴ Ekonomske krize nisu samo posebnosti razvijenih gospodarstava. One podjednako pogađaju i zemlje u razvoju, ali s mnogo jačim negativnim posljedicama i s mnogo dužim razdobljima potrebnim za oporavak. Posljednjih nekoliko desetljeća zemlje Azije i Latinske Amerike doživjele su po nekoliko većih bankarskih, tečajnih i dužničkih kriza koje su rezultirale dubokim recesijama. U usporedbi s krizama u razvijenim zemljama, krize u zemljama u razvoju u prosjeku duže traju, zemlje se duže oporavljaju i pored recesije proizvode velike društvene troškove i povećavaju siromaštvo. Međutim, sve ove krize u zemljama u razvoju bile su ograničene na pojedinu zemlju ili regiju. Ni jedna od njih nije prerasla u globalnu.

Osnovni uzrok ove krize je neoliberalistički ekonomsko politički sustav. Padom socijalizma početkom devedesetih godina XX. stoljeća, povijest kao da se definitivno priklonila liberalnom kapitalizmu označujući ga kao neospornog

² World Bank (2010), *Global Economic Prospects: Crisis, Finance and Growth*

³ IMF (2009), *Initial Lessons of the Crisis*,

⁴ Polin, R. (2009), *Tools for a New Economy: proposals for a financial regulatory sistem*, Boston Review, January/February

pobjednika i kao univerzalni model budućeg uređenja svijeta. To je bio neki oblik konzervativne revolucije koja je prikazana kao povijesna nužnost i koja će snagom „nevidljive ruke“ slobodnog tržišta osigurati narodima svijeta stabilnost, mir i blagostanje. Razvitak društva (države) shvaćen je kao opća privatizacija, liberalizacija i deregulacija pri čemu će ekonomski rast nastupiti kao prirodni rezultat tržišnog automatizma. U neoliberalističkoj doktrini ekonomski rast je postuliran ali nikad dokazan. On je više prepušten ideološkoj vjeri nego znanstvenom dokazu, zbog čega je kritika alternativnih modela uvijek ideološka a ne znanstvena. Slobodno tržište je tako postalo neupitni simbol efikasnosti, moderniteta i slobode, a kapitalistički sustav uz slobodno tržište najefikasniji političko ekonomski sustav.

Temeljne protivrivičnosti kapitalizma su društveni rad i privatno prisvajanje. Temeljna protivrivičnost kapitalističkog načina proizvodnje mora i može se rješavati tako da se uskladi društveni karakter rada s društvenim karakterom prisvajanja.

Tržište ima dvije strane medalje od kojih je jedna više, a druga manje pozitivna⁵. Ona više pozitivna strana medalje odnosi se na činjenicu da tržište nagrađuje one dobre i uspješne a kažnjava one manje dobre i manje uspješne. Postoji nažalost i ona druga manje dobra i manje pozitivna strana medalje. Ona se odnosi na činjenicu da je profit postao osnovni kriterij ponašanja svih segmenata društva. Moglo bi se, bez velikog pretjerivanja, reći da je profit postao gospodar duša i tijela. To je ona druga manje dobra, manje pozitivna i manje dobro došla strana djelovanja profita, odnosno djelovanja funkcije cilja kapitalističkog društva u izrazu maksimiranja profita. Takav izraz funkcije cilja, tijekom više stoljeća, nije mogao ostati bez teških deformacija čitave skale vrednovanja svih društvenih vrijednosti. U tom kontekstu su se počele mijenjati i skale i kriteriji moralnih vrijednosti, a samim time, i kriteriji društvenog morala. Gledajući na taj sklop pitanja i problema s aspekta religije, uključujući tu i katoličku crkvu, uslijedilo je svojevrsno diferenciranje između teološkog učenja, posebno kada su u pitanju kriteriji kršćanske civilizacije (Deset zapovjedi božjih), i stvarnog ponašanja velike većine onih koji se deklariraju kao Kršćani.

Kriteriji uspješnosti zasnovani su na funkciji cilja kapitalističkog načina proizvodnje a to je maksimiranje profita. Ovako izražena funkcija cilja je u praktičnoj provedbi pokazala i velike prednosti i velike nedostatke. Velike prednosti su došle do izražaja u snažnoj tržišnoj konkurenciji koja je u kontinuitetu vršila pritisak na otkrivanje novih znanja i novih tehnologija što je samo po sebi stvaralo pretpostavke za brži i uspješniji tehnološki napredak koji bi morao krčiti

⁵ Jurčić, Lj., Vojnić, D., (2011) „Latentna kriza kapitalizma“ u Zbornik radova, Ekonomska politika Hrvatske u 2012. godini, Hrvatsko društvo ekonomista. Str. 54.

put prema postupnom oslobođenju rada i samim time prema ostvarivanju društva blagostanja u svjetskim razmjerima. Međutim, povijesno iskustvo promjena društvenih odnosa nas uči i upozorava da su sve, u povijesti poznate promjene društvenih odnosa, bile ostvarivane pod utjecajem odgovarajućih društvenih snaga a ne prvenstveno zbog utjecaja tehnološkog napretka. Nema osnova očekivati da će to u doglednoj budućnosti biti bitno drugačije. U svakom slučaju funkcija cilja kapitalističkog društva izražena u maksimiranju profita pokazala se u svjetlu ekonomskog i tehnološkog razvitka dobro došlom i korisnom.

Sve u svemu tržište, kao jedna od dvije središnje institucije naše civilizacije ostati će u povijesti povezano sa mnogo toga što je veoma dobro i mnogo toga što je veoma loše. U svakom slučaju velikan političke ekonomije Adam Smith je, još tijekom osamnaestog stoljeća, vizionarski sagledao veliku ulogu i snagu i moć tržišta u razvitku ljudskog društva.

Druga središnja institucija naše civilizacije odnosi se na demokraciju koja nije ništa manje protivuriječna od tržišta. Ona pozitivna strana demokracije odnosi se na činjenicu da se u demokratskom društvu obično pod tim pojmom podrazumijeva višestranačka parlamentarna demokracija i svi ljudi kao građani danog društva izjednačeni su pred zakonom. Ona manje pozitivna i manje dobro došla strana medalje odnosi se na činjenicu da je demokracija neutralna u odnosu na socijalnu politiku i ostvarivanje načela socijalne pravde. A to znači da u jednom društvu mogu paralelno funkcionirati i demokracija i tržište i veoma velike razlike u društvenim statusima.

Sve to govori u prilog činjenice da paralelno djelovanje tržišta i demokracije samo po sebi ne mora značiti ostvarivanje takvih društvenih odnosa koji bi bili jednako prihvatljivi za sve, ili barem za većinu žitelja danog društva. Ni tržište ni demokracija, kao središnje institucije naše civilizacije, same po sebi, ne dovode automatizmom do stabilnog društva. Iz svega do sada rečenog slijedi jedan veoma važan, mogli bi reći, fundamentalan, zaključak da stvarni karakter društvenih odnosa u svakom demokratskom društvu određuju ljudi i njihova politička volja.

3. Europska kriza

Europa je suočena s vlastitom krizom koja je postala vidljiva s problemima grčke zaduženosti. Grčka dužnička kriza je puno šira od grčke krize. Ona je veliki izazov temeljnoj ideji Europske unije. Iako se Europska unija najčešće shvaća kao ekonomska integracija europskih zemalja, dijelom i zbog toga što se na samom početku (01.01.1958.) zvala Europska ekonomska zajednica, cilj njenog osnivanja je bio političko ujedinjenje Europe. Nakon dva velika rata u prošlom stoljeću bilo

je jasno da nešto nije u redu s upravljanjem Europom. Desetci milijuna poginulih i ranjenih. Stotinu milijuna preživjelih i gladnih bez kuće i zaposlenja. Danas je takvu atmosferu teško zamisliti naraštajima koji žive u miru i u zemljama s pristojnim standardom. Možda bi se za najbližu usporedbu s toliko brojnim žrtvama i razaranjem mogao iskoristiti uragan Katarina. Drugi svjetski rat prema veličini razaranja i ljudskim žrtvama mogao bi se izjednačiti s uraganom Katarina koji bi se događao pet puta tjedno, svaki tjedan od 1938. do 1945. godine. Još gore, Drugi svjetski rat dogodio se samo dvije decenije nakon Prvog svjetskog rata u kojem su kao glavni protivnici bili Njemačka i Francuska. Ta stradanja stvorila su uvjete za radikalnu promjenu mišljenja prema suživotu u Europi i upravljanju njome.

Osnovno pitanje nakon Drugog svjetskog rata je bilo, kako Europa može izbjeći sljedeći rat? Jedno od rješenja je bilo čvršće povezivanje europskih naroda, s nadnacionalnim tijelima upravljanja, u okviru Ujedinjenih država Europe (United States of Europe), kako je to nazvao Churchill. Stvaranje socijalističkog bloka na čelu sa Sovjetskim savezom i početak hladnog rata ubrzali su integraciju Europe. Od opasnosti s Istoka (Sovjetski savez i Varšavski pakt), Zapadna Europa mogla se obraniti samo ujedinjena i jaka. Ujedinjene i jake Europe nema bez uključivanja Njemačke u jedinstvenu Zapadnu Europu. Teško bi se zemlje koje su, samo desetak godina prije, bile žrtve nacističke agresije integrirale s Njemačkom da nije bilo Sovjetske prijetnje i američke garancije o nadzoru nad Njemačkom. Također teško bi se prihvatilo da Njemačka industrijski, vojno i politički ojača bez njenog integriranja u nadnacionalnu europsku integraciju, čiji je konačni cilj političko integriranje. Konfrontacija, Saveznici nasuprot Sila osovine u Drugom svjetskom ratu, zamijenjena je konfrontacijom Istok- Zapad nakon rata. Stari prijatelji postali su neprijatelji, a stari neprijatelji postali su prijatelji. Pristupanje (Zapadne) Njemačke NATO-u 1955. godine, Sovjetski savez je shvatio kao dodatnu prijetnju što je ubrzalo integriranje Njemačke, Francuske, Italije i zemalja Beneluxa.

Dugotrajna sigurnost i očuvanje mira na europskom kontinentu je osnovni motiv osnivanja Europske unije.

Zemlje koje nisu pretrpjele velike žrtve u Drugom svjetskom ratu (Švicarska, Skandinavske zemlje, Velika Britanija) nisu bile zainteresirane za ovu integraciju, osobito nisu bile voljne uči u nadnacionalnu političku organizaciju što je od početka bila ideja Europske ekonomske zajednice - EEZ. Ove zemlje bile su spremne samo za međusobno ekonomsko povezivanje zbog čega su i 1960. osnovale Europsku udruženje slobodne trgovine (European Free Trade Association - EFTA). Osnivači EFTE su shvaćali osnivanje Europske ekonomske zajednice kao trojanskog konja prema političkoj integraciji Europe, u kojoj one tada nisu željele sudjelovati.

Kroz proteklih pedesetak godina početni oblik ekonomske integracije, nazvane Europska ekonomska zajednica, razvila se od carinske unije, preko zajedničkog

tržišta do Europske unije, tj do gospodarske i monetarne unije. Pokušaj usvajanja zajedničkog Ustava Europske unije do sada nije uspio. Temelj EU cijelo vrijeme činili su Francuska i Njemačka. U tom duetu, Francuska je imala političku snagu, a Njemačka industrijsku, odnosno, ekonomsku. Za vrijeme Hladnog rata vezivao ih je zajednički cilj, opasnost s Istoka odnosno od Varšavskog pakta i bili su partneri u pripremi obrane od eventualnog napada.

Njemačka je u najvećoj mjeri do sada financirala troškove europskog integranja. Nakon pada Berlinskog zida, ujedinjenja Njemačke i prestanka opasnosti od Istočnog bloka, osnova njihovog partnerstva nestaje. Partneri postaju konkurenti.

Ideja zajedničke Europe s ciljem političkog ujedinjavanja i dalje postoji, međutim, više nije naglasak na osiguranju mira nego se na Europsku uniju gleda kao na jedno veliko ekonomsko područja. Instrument političkog ujedinjavanja Europe postaje zajednička valuta, Euro i sloboda kretanja kapitala. Kapital preuzima ulogu ujedinjavanja Europe. Kapital preuzima dominantnu ulogu uz podršku vlastitih država. Za razliku od Sjedinjenih američkih država, gdje je kapital američki, u Europi on nije europski nego se njegova nacionalna pripadnost zna. U Europi konkuriraju države a ne kompanije. Povik „više Europe“ ne znači više jedinstvenosti u EU nego više slobode kapitalu, a veći standard građana i razvoj manje razvijenih članica će doći sam po sebi. U tu svrhu je poslužilo i uvođenje jedinstvene valute Eura, iako za to nisu postojali ekonomski uvjeti. Unatoč zajedničkoj valuti sve zemlje i dalje imaju svoje Bilance (ne postoji EU bilanca), dug svake zemlje je samo njen dug itd. To dokazuje da Euro nema ulogu zajedničke „euronacionalne“, valute nego samo služi kao sredstvo plaćanja i financijskih transakcija unutar pojedine članice eurozone, ali financijski odnosi među zemljama članicama su gotovo isti kao i odnosi s nečlanicama. Nacionalnost kapitala se jasno prepoznaje bez obzira na oznaku Euro. Europska unija u postojećem eurosustavu postaje sve manje europorodica. Njene članice ne dijele istu sudbinu. Razlike se povećavaju kao i suštinske uloge pojedinih članica. Probitak jedne države ostvaruje se na teret druge. Uvođenje zajedničke valute Euro olakšalo je trgovinu među zemljama pa iako imaju zajedničku valutu i pripadaju istom monetarnom području, trguju međusobno kao stranci i svaka zemlja vodi svoju trgovačku bilancu. Jedna valuta, jedno područje a sedamnaest bilanci. Jedinstveno tržište, jedinstvena valuta, a u međusobnim ekonomskim odnosima smo stranci. Razvijenije članice bogate se izvozom u manje razvijene. Europski sustav je očito suočen s velikim problemima vlastite izgradnje i u EU kući je potrebno uvesti drugačije odnose i poredak.

Zajednička valuta može uspješno zamijeniti nacionalne valute ako su zadovoljeni uvjeti „optimalnog valutnog područja“ koji se odnose na međusobnu suradnju nacionalnih gospodarstva, usklađenost njihovih ekonomskih struktura i ekonomskih politika, približno iste efikasnosti, veliku mobilnost rada, „simetrične“ šokove

itd. Na taj način zajednička valuta postaje prava slika gospodarstava koje predstavlja. Grčki i Njemački euro trebaju isto vrijediti. Iza Grčkog i Njemačkog eura treba stajati ista proizvodna vrijednost jer je novčanica jedinstvena i među njima nema razlike. Danas smo svjedoci da između efikasnosti Njemačke, Francuske, Grčke i drugih privreda postoje velike razlike, što euro kao zajedničku valutu stavlja pred velike, na trenutke se čini, i na nepremostive izazove. Mobilnost rada je mala, Španjolska nezaposlenost preko 20% ali se nezaposleni ne zapošljavaju u Njemačkoj ili Nizozemskoj. Povijest pokazuje da iznad jednog monetarnog suvereniteta treba postojati jedan politički, što s eurom nije slučaj. Greška je što se euro pokušava koristiti kao instrument političkog ujedinjenja Europe, iako logika nalaže suprotno: prvo političko ujedinjenje pa onda zajednička valuta. Zbog toga je Grčka kriza više od Grčke krize. Ona je kriza eura, ali i velika kriza na putu političkog ujedinjenja Europe. Postoji nekoliko izlaza iz postojeće situacije glede eura. Prvi je i ujedno malo vjerojatni, da se ubrza političko ujedinjenje Europe što bi značilo značajno prenošenje nacionalnih suvereniteta na nadnacionalne institucije EU, što zemlje članice očito nisu spremne. Drugi izlaz je da se zemlje članice koje koriste euro „prisile“ da zadovoljavaju ekonomske kriterije zajedničke valute što nije samo stvar „administrativnog“ ili političkog akta, nego stvarnih strukturalnih promjena koje zahtijevaju pametne politike i duge rokove. Ideja da je za spas eura nužna „fiskalna unija“ je više računovodstveni nego ekonomsko politički pristup. Stanje javnih financija je rezultat gospodarske strukture tako da se administriranjem u javnim financijama može samo prividno i na kratki rok proizvesti njihova stabilnost, ali na dugi rok to se samo može postići ukupnom ekonomskom politikom u kojoj ključno mjesto ima strukturalna, odnosno industrijska politika.

Što se tiče Grčke krize ona će ubuduće, više nego do sada, poljuljati vjerodostojnost EU. Ako Grčka zadrži Euro, što je sadašnji cilj, za to će morati provesti oštre reforme koje će dovesti do značajnog pada standarda grčkih građana i rasprodaje nacionalne imovine. Na neki način stanovnici ove zemlje biti će poniženi što će u budućnosti postati veliki politički problem i za Grčku i za EU. Na drugoj strani, ako grčke dugove budu pokrivali stanovnici ostalih zemalja članica, to će kroz vrijeme, kod tih ljudi stvoriti odbojnost prema europskoj uniji.

Mišljenja smo da bi bila najmanja politička šteta izlazak Grčke iz Eura i povratak nacionalne valute. Na taj način grčki građani bili bi svjesni svoje efikasnosti i puno bolje osjećali da vlastitu sudbinu imaju u vlastitim rukama. Međutim, imajući u vidu pristup Euro političara, oni bi ovakav potez shvaćali kao vlastiti poraz, zbog čega će nastojati održati Grčku u euro zoni što je duže moguće makar na kraju troškovi, ekonomski i politički za Europsku uniju budu neusporedivo veći.

Europska unija ne suočava se samo s Grčkom krizom nego i s najvećom vlastitom krizom od svog osnutka. San o očekivanom skladnom, dugoročnom i usklađenom razvoju svih njenih članica sve brže nestaje. Italija, jedan od osnivača

EU suočena je s velikom krizom za koju se još ne nazire rješenje ali je sigurno da će dugo trajati. Francuska, također, još ne uspijeva zaustaviti negativne trendove i mogla bi se uskoro naći u talijanskoj situaciji. Španjolska ima nezaposlenost preko 20% bez naznaka politike za njeno rješavanje. Irska je možda najčešće navođena kao primjer efikasnosti EU, a sada se bori kako-tako održati gospodarstvo na nogama. Mađarska koja je isticana kao primjer tranzicijske zemlje koja je dosljedno poštovala pravila pristupanja EU, našla se pred bankrotom 2006. godine koji je izbjegnuta uz pomoć kredita MMF i Europske banke. To je očito bilo samo privremeno i prividno rješenje jer se Mađarska danas nalazi vjerojatno u teškoj situaciji nego prije šest godina.

Europa koja je svoje ujedinjavanje prepustila kapitalu a ne zajedničkoj politici sve manje je jedinstvena familija. Svaka zemlja ima svoje bilance i svoje dugove. Ne postoji dug Europske unije nego svake njene članice. Briselska administracija se uzdigla iznad Europskog društva. Stvara se Euroelita uz pomoć kapitala koja promovira koncept Europske unije u kojoj je kapital zaštićen, a ne dugoročni razvoj zajednice europskih naroda. Pogrešnu politiku u izgradnji Europske unije i velike dugove neće platiti niti grčke, španjolske, portugalske ili talijanske Euroelite nego narodi tih zemalja i to postaje opasni faktor nestabilnosti i dugoročne neodrživosti Europske unije.

Europa treba ujedinjenje ali ne u korist jednih a na štetu drugih. Hrvatska u postojećem konceptu i postojećoj situaciji u Europskoj uniji ne može očekivati rješenje svojih problema niti ostvarivanje svojih ciljeva bez vlastite politike. Ta politika treba biti poveznica između hrvatske gospodarske situacije, geopolitičkog položaja Hrvatske i pravila i odnosa unutar EU. Takve politike nema na vidiku. Pravila EU su napravljena u skladu s interesima najvećih i najrazvijenijih. Nisu iste politike ako se rješavaju problemi na nivou razvijenosti od 10 tisuća eura po stanovniku koliko ima Hrvatska ili na nivou razvijenosti od 30 tisuća eura koliko imaju stare članice EU. Nije isti geopolitički položaj države u Skandinaviji i na Mediteranu. Isto vrijedi i za druge članice EU koje su u krizi. One nisu u krizi zato što su članice EU, nego zato što nisu u okviru europskih standarda izgradili vlastite politike kojima bi povezali na najbolji način vlastitu gospodarsku i političku situaciju s EU standardima. EU članice u krizi nisu imale jasnu politiku zaštite vlastitih ekonomskih, socijalnih i geopolitičkih interesa u okvirima EU i pokušali je ugraditi u sustav EU i na taj način sudjelovali u izgradnji zajedničke Europe. Izgleda da je sve više-manje prepušteno briselskoj administraciji koja je, direktno ili indirektno pod utjecajem „velikog kapitala“ s jedne strane i svoje odvojenosti od europske stvarnosti na drugoj strani.

U svim važnim povijesnim trenucima, za pozitivan daljnji razvoj bili su odlučujući vizionari kakvi su bili i osnivači EU. Njihove ideje o razvitku zajedničke Europe se iscrpljene, a nadamo se da vizionare za novu etapu nećemo dugo čekati.

4. Hrvatska

Zbog vremena i prostora u kojem živimo, Hrvatskoj je mjesto u EU, a Hrvatska ulaskom u EU formalno završava tranzicijsko razdoblje. Ekonomske i društvene štete koje su nastale hrvatskim tranzicijskim procesom su veće od koristi. Ulazimo u EU s vanjskim dugom većim od bruto domaćeg proizvoda i sa manjom vrijednošću imovine u nacionalnom vlasništvu u odnosu na vrijeme prije tranzicije, s najmanjim radnim kontingentom u odnosu na ukupan broj stanovnika, s nezaposlenošću koja spada među najveće u Europi, s najmanjim udjelom izvoza u BDP od svih tranzicijskih zemalja, s iznimno neravnomjernom raspodjelom nacionalnog bogatstva i dohotka, itd. Hrvatska je jedna od rijetkih europskih zemalja koja je cijelo proteklo razdoblje pa i danas još, u krizi.

Od osamostaljenja do današnjih dana Hrvatska nije uspjela izgraditi sustav državnih institucija koje bi na efikasan način rješavali hrvatske probleme i ostvarivale hrvatske ciljeve. Hrvatska nije uspjela napraviti uspješnu tranziciju iz socijalističkog društveno ekonomskog u demokratsko tržišni sustav, niti tranziciju iz regionalne (unutar Jugoslavije) u nacionalnu ekonomiju. Sad se nalazi pred istim, ako ne i pred većim, izazovom: prilagodbe sustavu Europske unije. Osamostaljenjem smo se izborili za domovinu ali nismo uspjeli izgraditi suvremenu i efikasnu državu.

Hrvatska je uspješno zatvorila sva pregovaračka poglavlja i u najvećoj mjeri uskladila zakonodavstvo s pravnom stečevinom EU. Međutim, gospodarstvo i javni sektor nisu pripremljeni na izazove koje pred Hrvatsku stavlja članstvo u EU. Konkurentnost najvećeg dijela hrvatskog gospodarstva je vrlo mala na zajedničkom europskom tržištu. Broj sloboda u povećanju konkurentnosti će biti puno manji unutar EU nego što je sada. Hrvatska nije izvršila analizu odnosa pojedinih segmenata gospodarstva i društvenih djelatnosti u odnosu na europske, niti je izradila strategiju i politike svog pozicioniranja i ponašanja u Uniji s ciljem povećavanja pozitivnih efekata članstva i zaštite od negativnih. To imaju sve razvijene članice EU.

Hrvatska mora slijediti politiku Europske unije, ali mora imati i vlastitu politiku prema Europskoj uniji, a kao članica Unije mora imati vlastitu politiku i prema drugim državama, međunarodnim institucijama i organizacijama. To proizlazi iz dijela zadržanog suvereniteta ali i iz odgovornosti prema vlastitom narodu i državi koja se ne može nikad prenijeti na nadnacionalne institucije.

Hrvatska ima zajedničku ali ne i istu povijest s Europom. Kroz povijest neki narodi često su bili vladari, a neki narodi češće su bili sluge. Takvi odnosi su na kraju uvijek tragično završavali. Ne želimo da se takva povijest ponovi. U suvremenom svijetu dominacija stranog kapitala vjerojatno bi stvorila slične odnose.

Kapital bi posjedovale neke zemlje, a druge zemlje bi bile pretvorene u izvor jeftine radne snage.

Fondovi Europske unije su značajna pomoć razvoju i povezivanju pojedinih zemalja članica. Njihov značaj za gospodarski rast i društveni razvoj je velik, ali ne toliko velik koliko se to u javnosti misli. U svakom slučaju dobro je iskoristiti svaki mogući cent iz EU fondova, međutim ta sredstva predstavljaju manji dio ukupnih investicija u zemlji. Razvoj Hrvatske će dominantno odrediti struktura ukupnih hrvatskih investicija, a ne sredstva iz EU fondova. Strukturu investicija određuje vlastita politika. Ako Hrvatska bude imala lošu politiku onda ni sredstva iz EU fondova neće biti od velike koristi za razvoj Hrvatske. S dobrom politikom Hrvatska bi se, na temelju domaćih investicija, vrlo dobro razvijala i u slučaju da nema EU fondova i da nije članica EU.

Najveći dio hrvatske politike i veći dio hrvatskih građana vide rješenje hrvatskih problema i ostvarivanje hrvatskih ciljeva članstvom u EU. U hrvatskom društvu stvorena je slika o Europskoj uniji kao o jednoj jedinstvenoj, skladnoj i idiličnoj obitelji koja se o svakom svom članu nesebično brine. Ta slika nije u potpunosti točna. Način integriranja zemalja i sustav Europske unije se prihvaća kao nepogrešiv i savršen, a očito je da on ima mnogo manjkavosti i da ga treba mijenjati i izgrađivati. Apriori prihvaćanje „europskih“ rješenja kao savršenih za rješenje vlastitih problema i ostvarivanje vlastitih ekonomskih, socijalnih i geopolitičkih ciljeva biti će potpuno pogrešno i za Hrvatsku vrlo štetno. Članstvo u EU za Hrvatsku biti će korisno ako se ona aktivno uključi u izgradnju jedinstvene Europe. To ne mogu raditi „lucidni“ i spretni politički pojedinci i „čarobnjaci“ nego se to samo može postići pomoću izgrađenog sustava unutar hrvatske države koji će biti potpora u tim aktivnostima hrvatskim političarima.

Na koncu valja, ne kao manje važno, nego naprotiv, naglasiti dva veoma aktualna momenta za hrvatsku ekonomsku politiku.

Prvi se odnosi na urgentnu potrebu napuštanja modela ekonomskog neoliberalizma i nastaviti već davno započete reforme kapitalizma, u smjeru daljnjeg razvitka društva blagostanja. Europa, a samim time i Europska unija mora u svim segmentima zadržati vodeću ulogu u nastavku reforme kapitalizma. To je bila i ostala njena povijesna zadaća.

Drugi se moment odnosi na prijeku potrebu transformacije atipičnog modela gospodarstva na kome se u proteklom razdoblju razvijala Hrvatska kao samostalna država, a koji se temeljio na razvitku trgovine, potrošnje i uvoza, u tipični model s osloncem na proizvodnju, štednju, investicije i izvoz.

Transformacija tipičnog u atipični model gospodarenja i razvitka, imala je, po prirodi stvari za posljedicu deindustrijalizaciju.

Transformacija atipičnog u tipični model gospodarenja imat će, po prirodi stvari, za posljedicu reindustrijalizaciju hrvatskog gospodarstva, na temelju novih

znanja, tehnologija i inovacija, što je bitan preduvjet daljnjeg razvitka u smjeru postindustrijskog društva.

Ekonomska politika mora jasno definirati ciljeve i uvjete razvitka. Ekonomski razvitak je cilj, a ekonomska stabilnost cijena i tečaja je uvjet. Aktivna ekonomska politika mora se oslanjati na koncepciju i strategiju razvitka na kojoj u kontinuitetu radi ekonomska znanost i ekonomska politika.

5. Zaključak

Svijet, Europska unija i Hrvatska suočeni su s velikim izazovima krize u gospodarskim i društvenim sustavima. Razlozi su raznoliki i nakupljali su se u različitim oblicima i različitim dijelovima zemaljske kugle kroz proteklo vrijeme, a najviše kroz proteklih sto i pedesetak godina.

Prvi od razloga je industrijska revolucija i njene revolucionarne promjene koje je unijela u gospodarski i društveni život i stvorila industrijsku civilizaciju koja je danas na zalasku. Sve više smo svjedoci stvaranja elemenata nove civilizacije: nove tehnologije, nove energije, novih organizacijskih oblika, nove ideologije itd, koje za svoj razvoj traže drugačiji sustav.

Prvi svjetski rat je izvršio veliki utjecaj na zemljopisnu kartu svijeta stvaranjem velikog broja novih zemalja a nakon Drugog svjetskog rata stvoren je novi svjetski politički, ekonomski i financijski sustav. Promjene koje su se u međuvremenu dogodile u gospodarskim, društvenim i geopolitičkim odnosima među zemljama, traže drugačiji sustav.

Tehnološka revolucija proteklih pedesetak godina stvorila je nove tehnologije, nove materijale, nove industrije, brže i veće komunikacijske i transportne sustave što je u vremenskim dimenzijama smanjilo udaljenosti suprotnih točaka na zemaljskoj kugli. Uz to međunarodni sporazumi o uklanjanju prepreka većoj suradnji među zemljama, ubrzali su globalizacijske procese i smanjile uloge nacionalnih država.

Padom socijalizma, neoliberalizam je dobio krila i postao društveno ekonomski sustav koji je proteklih dvadesetak godina dominirao, a proces globalizacije se dodatno ubrzao. Postojeći svjetski politički i gospodarski sustav, međunarodne institucije i organizacije odgovaraju međunarodnom sustavu, a postojeća situacija traži globalni sustav, globalne institucije i organizacije.

Kapital je postao pokretač svega i svrha svega. Kapital je postao cilj a ne sredstvo povećanja bogatstva društva i održivosti života na zemaljskoj kugli. Industrijska revolucija, tehnološki napredak i globalizacija povećale su dominaci-

ju kapitala i povećavale nejednakost unutar gotovo svake države i između država i različitih dijelova svijeta. Takvi procesi su rezultirali današnjom krizom koja će zasigurno obilježiti prvu polovicu dvadeset prvog stoljeća.

Svjetski, europski i hrvatski društveni i gospodarski sustavi su postali složeni i došli su u krizu. Složeni sustavi više manje dobro funkcioniraju dok se razvijaju. Međutim, povijest nas uči da gotovo nikad ne postoje spremni efikasni mehanizmi i spremne politike koji bi se aktivirali u slučaju značajnijih problema u složenim sustavima s ciljem njegove zaštite. Velikim krizama započinju procesi složenih sustava koji se nikada ne obnavljaju, nego pod utjecajem različitih okolnosti nastaju novi sustavi. U narednih nekoliko godina vidjet ćemo da će sadašnja kriza biti takva.

Dugoročno rješenje sadašnje svjetske, europske i hrvatske krize ne nalazi se samo u nekim promjenama u postojećem sustavu koji je i doveo do krize, nego u otpočinjanju procesa izgradnje novog sustava koji će uvažavati sve promjene koje su se dogodile u tehnologiji, ekonomiji, financijama, društvenim odnosima i geopolitici s jasnim ciljem stvaranja ekonomski efikasnog i socijalno odgovornog i pravednog sustava. Jedino na taj način stvorio bi se put izlaska iz sadašnje krize i stvorili uvjeti za puno dugoročniju gospodarsku i socijalnu stabilnost i sigurnost.

LITERATURA:

- Armingeon, K., Beyeler, M., eds. (2004.), *The OECD and European Welfare States*. Cheltenham: Edward Elgar.
- Baletić, Z., (2009.): "Krizna i antikrizna politika", u knjizi *Krizna i okviri ekonomske politike*, Zbornik radova, Razred za društvene znanosti, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti Hrvatske i Hrvatski institut za financije i računovodstvo, Zagreb, srpanj 2009.
- Bogomolov, O., (2010.): "Pouka globalne krize", *Ekonomski pregled* br. 5-6.
- Castles, F. G., Ed. et al., (2010.), *The Oxford Handbook of the Welfare State*, Oxford University Press.
- Gligorov, V., (2007.) „Transition, Integration and Development in Southeast Europe“, *Ekonomski pregled* (58), 5-6: 259-304.
- Huber, E., Stephens. J.D., (2000.), *Development and Crisis of the Welfare State*, The University of Chicago Press.
- Jurčić, Lj., (2005.) „Ekonomski razvitak, investicije, fiksni kapital i ekonomija i politika tranzicija“, *Ekonomski pregled*, br. 5-6.
- Jurčić, Lj., (2010.) „Financijska kriza i fiskalna politika“, *Ekonomski pregled*, br. 5-6.

- Jurčić, Lj., (2010.) „Hrvatska–atipičan model gospodarenja“, *Ekonomski pregled*, br. 12.
- Jurčić, Lj., (2011.) „Država blagostanja“ MadeIn, ožujak, 2011.
- Jurčić, Lj., Teodorović, I., (2011.), „ Global Crisis, recovery and the Changing World“, *Ekonomski pregled*, br. 5-6.
- Jurčić, Lj., (2011.), "The European Union and the SEE Countries", u *South-East Europe and the European Union - looking Ahead*, Hrvatsko društvo ekonomista, Zagreb.
- Jurčić, Lj., Vojnić, D., (2011.) „ Latentna kriza kapitalizma“ u *Zbornik radova, Ekonomska politika Hrvatske u 2012. godini*, Hrvatsko društvo ekonomista.
- Kremer, M., (2007.), *How Welfare States Care: Culture, Gender and Parenting in Europe*, Amsterdam University Press
- Kolodko, Grzegorz (1998.) „Economic Neoliberalism Became Almost Irrelevant“. *Transition*, Washington. World Bank
- Mesarić, M., (2010.). "Kruži li bauk socijalizma ponovo Europom i svijetom? (Je li socijalizam poželjna i realna alternativa neoliberalnom socijalizmu?" *Ekonomski pregled* br. 5-6.
- Mesarić, M., (2008.) *XXI Stoljeće. Doba sudbonosnih promjena*, Zagreb.
- Polin, R. (2009.), "Tools for a New Economy: proposals for a financial regulatory system", *Boston Review*, January/February
- Skidelsky, R., (2011.), *Keynes - Povratak velikana*, Algoritam, Zagreb
- Vojnić, D., (2010.) “Kriza suvremenog kapitalizma (s posebnim osvrtom na krizu realnoga socijalizma i samoupravnoga socijalizma)” *Ekonomski pregled*, (61), 5-6.
- Vojnić, D., (2004.) „Tržište: prokletstvo ili spasenje“, *Ekonomski pregled*, (55), 9-10
- World Bank (2010.), *Global Economic Prospects: Crisis, Finance and Growth*
- IMF (2009.), *Initial Lessons of the Crisis*